Den stora smällen

av Paulina Sokolow

Helena Lund Ek har ägnat de senaste fyra åren av sitt konstnärskap åt relationen mellan graviditet och måleri. I utställningen på Konsthallen, Luleå möter vi konstnärens fleråriga graviditetsprojekt där hon utforskar det existentiella, det transcendentala, det kroppsliga och det att existera som gravid i ett samhälle. Det abstrakta och ordlösa är lika tillåtet som det föreställande och högljudda. Det upphöjda och andliga bredvid det trotsiga och politiska. Att vara gravid är alltid just politiskt, olika i olika tider och platser, men samhället och de med makt har alltid haft synpunkter på och känt sig bemyndigade att sätta ramarna och stipulera moralen och livsvillkoren för den gravidas liv.

Under arbetet har hon använt de fysiska och själsliga upplevelserna som verktyg och material för tre serier av verk som undersöker graviditetens aspekter och som rör sig i ett rum där det här mänskliga tillståndet får smälta samman med måleriprocessen. Tre serier om graviditet och konst som på konsthallen visas i varsin utställningssal.

—----------

Bubblor, sus, underliga krängningar under lager av hud och kött. Drömmar, nya smaker, nya förnimmelser.
Känslor av upplösning, sammansmältning, lätthet, utvaldhet, tyngd, eufori, nedstämdhet, skräck.

Att ”vara gravid” är inte samma sak som att “vänta barn”, för det senare innefattar en annan, ännu okänd, individ, medan det förra är existentiellt och singulärt. Tillståndet av att ha ett pågående biologiskt förvandlingsförlopp inne i sin kropp är en repetition i mikroskala av världsevolutionen. 13 miljarder år på nio månader.

Först kommer den utlösande urladdningen, Den stora smällen. Så följer sammanslagningarna som bara fortsätter och fortsätter och låter atomerna och molekylerna bli allt mer komplexa. De encelliga sedan flercelliga organismerna får nya färdigheter, de lär sig suga i sig och

spotta ut. Ådern för näring får en förtjockning ett hjärta som slår. Fisk blir ett djur som kan lämna modervattnet.

En vindpust från tidens början sveper genom din kropp och länkar den till livets startfält. En tillfällig tidskorridor bli synlig, liksom en stig plötsligt kan framträda i mörkret när månljuset bryter fram genom diset.

Det kan tyckas förunderligt att detta tillstånd av skapande inte kopplats närmare samman med den mänskliga driften att måla. Färgen är både materia och vätska, formlöst och formbart, knäpptyst och talande. Den kan gå åt precis vilket håll som helst.

Den stora smällen kan upplevas som ett tillfälle att träda in i ett tillstånd inte bara att känna igen sig i utan också för att uppleva, oavsett ens egna erfarenheter. Graviditet är en oskiljaktig del av mänskligheten och vi påverkas av den oavsett vad våra kroppar är kapabla till eller har upplevt. Vi har alla fötts av någon. Havandeskapet är på det sättet en bärande del av alla samhällen.

—----------

Relationen mellan måleri och graviditet

När Helena Lund Ek oväntat blev gravid oroades hon för att det var slutet på hennes konstnärskap, alltså själva hennes stora livsprojekt. Å ena sidan är konsthistorien fylld av öden med kvinnliga konstnärer som sett sig tvingade att avsluta sina konstnärskap i samband med barn. Å andra sidan har graviditet betraktats som essensen av en skapandeprocess. Dessa motstridiga föreställningar blev utgångspunkten i ett försök att sammanlänka de två givna analogierna: graviditet och skapande. Målningen - den vita duken uppspänd på ett ramverk som bestryks, hanteras varsamt och innefattar ett sorts löfte om något okänt som ska komma. En tom duk, en växande mage.

I sin serie *Relationen mellan Graviditet och Måleri* tänjer bokstavligen Lund Ek på föreställningen om vad en målning kan vara: i det här fallet bara själva den nakna vita duken i en omöjlig form. En uppspänd duk ska ju vara platt och fungera som en smidig landningsbana för organisering av färg och centralperspektiv. En ojämnhet som behöver

slätas ut. Målardukens utstående mage är också en generande påminnelse om kroppens krav på perfekthet. En perfekt form för liv i en värld som vill att målarduken ska vara platt. Trots att vi vet att jorden är rund accepterar vi en platt karta. Med samma logik borde alla målningar kanske egentligen upplevas som sfärer?

Här är den istället expansiv, utspänd och sfärisk. Otämjt och korpulent. I sin omöjlighet tycks den opassande, precis som en gravidmage. Idealisering av en havande kvinna i religion och teori – problematisk och kostsam i verkligheten, både ifråga om lönsamhet och i abstrakta termer: vem ska skydda den? Vilka ansvarar för detta som ska komma i framtiden?

Särskilt besvärlig är kombinationen gravid och konstnär. En skapande människa utan fast inkomst som bara kan söka projektmedel för sig själv och inte räkna med försörjning, barnvänliga ateljéer eller residens. I siluettmålningarna har konstnärens skugga, när hon burit målningen framför sig, blivit motivet. Att bära målningen kan metaforiskt vara att inte tappa konstnärskapet, också att känna dess tyngd. Samtidigt som man bär någonting är det inte fysiskt möjligt att hålla sin bebis, en splittring eller klyvning som kan uppstå av de två fullt absorberande rollerna som mamma och konstnär. Den cirkulära installationen med de nio målningarna bildar ett rum, en ateljé med arbetslampor, där tiden är central.

—----------

Graviditet i den västerländska bildkulturen är en fråga om fragmentering och medikalisering. Den litteratur som finns att läsa på ämnet graviditet är oändlig. Ständigt kommer det ut nya böcker som har något nytt att säga, en medicinsk upptäckt att inkludera, nya värderingar att sätta ord på, alternativa sätt att förbereda sig inför förlossning, träna sig stark som gravid, förslag på hur man kan kommunicera med barn i magen, stärka relationen till sin partner, kosthållning, missfall, kroppsliga förändringar och sex under och efter graviditeten. Men för bildkulturens del visar det sig vara förvånansvärt ensidigt. Bland de tidigaste medicinska bilderna på foster i livmodern är Leonardo da Vincis skisser från 1511 de mest igenkända. Den ofödda babyn ligger ihopkrupen inuti en rund, mjuk behållare. Bilden är både rörande och fascinerande. Rörande, då den är ett bevis på Leonardos oändliga vetgirighet och den förundran som måste ha drivit honom att besöka ett bårhus för att med egna ögon förstå livets gåta. En bild som mänsklighetens alla barnmorskor självklart redan kände till, men osynligt inskrivna som erfarenheter i deras händer och närvaro i födandets förlopp och olika faser.

1965 kom den svenske fotografen Lennart Nilssons bild av ett foster i tryck i tidskriften Life. På bara några dagar såldes 8 miljoner nummer. Flera hundra år står emellan dessa två bilder. Ändå har de så mycket gemensamt. I båda fallen är de ofödda varelserna fritt svävande i ett tomrum, helt avskilda från den omgivning som skapat den – deras mamma. I båda fallen rör det sig om motiv av döda foster, avbildade av män och en gestaltning av fostret som fritt svävande och inte som en integrerad del av blodomlopp, vävnader och omkringliggande organ i ett trångt utrymme av kött. Den uppenbara symbiosen är bortskuren, aborterad, ur bilden. Fostret har förvandlats till en autonom himlakropp. Att Nilssons bild var en del av kalla krigets propagandistiska rymdprogram blir uppenbart. Fostret lösgör sig från sitt ursprung och blir istället till en symbol för det universella, vilket i västerländsk kultur är detsamma som ett manligt, patriarkalt perspektiv. Ändå mer politisk blir Nilssons bild i sin svenska historiska kontext: uppdraget till den då ännu unge och okände Nilsson kom från en högprofilerad abortmotståndare under en tid då frågan fått ny aktualitet i samband med den gryende kvinnorörelsen och kvinnors ökade ekonomiska självständighet.

—----------

Ett fruktlöst sökande i konsthistorien

På samma sätt som hennes måleri har pågått som en dialog med andra konstnärer i historien, sökte hon vägledning i den nya erfarenheten att spegla sig och arbeta konstnärligt efter. Det visade sig inte vara det enklaste. I *Ett Fruktlöst sökande i Konsthistorien* sammanfattar hon läget: ristningar av kvinnofigurer som föder kvinnofigurer, en fruktbarhetsgudinna från bronsåldern, en romersk gudinnestaty, Leonardo da Vincis medicinska skisser, Madonna del Parto av Piero Della Francesca i genren Maria som gravid tillsammans med brutala, avsågade anatomiska medicinska illustrationer från slutet av 1700-talet. Från mer modern tid hittade Lund Ek till det berömda fotografiet av den nakna och höggravida Demi Moore, på omslaget till Vanity Fair 1991 av Annie Leibovitz. Som en reproduktiv bild av den upphöjda gravida kvinnan, vacker, inte sexuell som exponeras naken och skyler sig likt kvinnor poserande i äldre religiöst måleri. Bilden som baseras på kristen ikonografi har varit tongivande hur samtida gravida kändisar, influencers och kvinnor porträtteras och porträtterar sig själva. Inte så mycket mer spår i temat fanns att finna i den patriarkalt kodade konsthistorien. Ämnet tycks ännu känsligt.

För serien har Lund Ek valt det runda formatet. Tondo är begreppet för formen inom den italienska renässansens på 1400-talet, ofta använd för de mer intima episoderna i bibeln som avbildningar av Maria och hennes mamma Anna eller Maria och Jesusbarnet, motiv som handlar om moderskap och livets kontinuitet. En av de mest rörande exemplen från är Andrea della Robbias spädbarn i emaljmedaljongerna på fasaden till Ospedale degli Innocenti i Florens, invigt 1445. Den första kända institutionen där bebisar anonymt kunde lämnas för adoption. Det hjärtskärande i att behöva lämna bort ett barn får en fasad av en välmående baby som liknar Guds son i sin barndom.

Målningar i serien har en intensitet i färg med torr yta. Den optiska effekten kommer från enkaustik, livets bindemedel. Ett ämne som använts mycket länge av konstnärer för att binda pigment. Det kommer från bivax och blandas med färgstoffet för att bli till en massa. Enkaustik var vanlig under antiken och äldre medeltid. Bland annat användes tekniken för gravmålningarn i de så kallade Fayum-porträtten från 100-talet f Kr, där naturalistiska men förskönade porträtt av den döda målades på svepningen av mumien. Vax hade också en symbolisk betydelse eftersom det förknippades med livet, skapat ur binas kroppar som del i ett kretslopp av blommors pånyttfödelse.

—----------

I sitt stora graviditetsprojekt målar Helena Lund Ek in sin länk i släktled av en bildkultur om födandets mysterium. Kanske finns det hon ger sig in i, dels att finna ett visuellt uttryck för den transcendentala upplevelsen att vara i ett tillstånd av livsalstrande och dels att koppla upp sig mot tidigare mödrar / konstnärer. Närmast hos den amerikanska konstnären Mary Kelly, som i sitt banbrytande projekt Post-Partum Document” från 1973–79. Kelly dokumenterar kommunikationen mellan sig själv och sitt barn från nyfödd till sex års ålder, där anknytningen och “orden” tar allt mer komplex form. Från en smutsig blöja till samtal om förlust och uttryck för självständighet. Banden mellan mor och barn har annars haft en symbiotisk och närmast monolitisk prägel. Bandet mellan Modern och barnet är heligt och så självklart att analys av relationen är snudd på tabu. I synnerhet från mammans perspektiv.

Konsthistorien bjuder förvisso på oförglömliga verk av graviditet, även om de inte är många. Den mest innerliga och unika är nog Paula Modersohn Beckers självporträtt som gravid från 1906, innan hon ens var gravid. En målning som feministiska konsthistoriker lyft fram som milstolpe ifråga om kvinnors livsvillkor som konstnärer i relation till moderskap. Som betraktare står vi inför en transcendental scen. Något skapas inne i kroppen i en process som fortgår i sin egen logik, samtidigt som den bärande härbärgerar ett växande medvetande om sitt eget slut och hur hon skapat ett band till framtiden. För vad är förmågan att ge form åt en föreställning – det vi slarvigt kallar skapande – om inte ett existentiellt havandeskap? Tanken är inte ny. 1800-talsfilosofen Nietzsche talade om sitt tänkande som en andlig graviditet och förlossning. Därför uppfattades Modersohn Beckers porträtt som en paradox. Mannen skapar idéer, kvinnor alstrar liv i en binär ordning. Förmågan att bära liv fråntar möjligheten att vara ett subjekt.

Det här fältet är förvånansvärt outforskat. Som filosofen Jonna Bornemark också säger och reflekterar över i ett avsnitt av Filosofiska rummet med rubriken Graviditet, filosofi och språk: Det filosofiska språket räcker inte. “Inte ett du och ett jag utan en gränsupplösning”, kallar hon det. Ett glapp i vår förståelse där den visuella konsten skulle kunna verbalisera upplevelser och erfarenheter i forskningsfältet.

—----------

Simmaren - första till fjärde trimestern

Den gravida kroppen skildras sällan som en aktiv kropp. Det antika grekiska uttrycket “en bulle i ugnen” signalerar en passivitet av kvinnans kropp. Som en behållare med något i sig skilt från henne själv. Som hon med påbud och förmaningar uppmanas hantera varsamt. I serien *Simmaren - Första till Fjärde trimestern* målar Lund Ek in den havande kroppen i ett mentalt och aktivt tillstånd. Den är på språng, krummar som i ett simhopp, eller i förlossningsställning. Titlarna refererar till fysiska tillstånd och förnimmelser: smärta, tungt hjärta, gravitation. Epidural är en medicinsk term för ryggbedövning. Känslan när den kalla vätskan rusar genom nervsystemet och dämpar de värsta smärtorna sätter sig som ett minne av lättnad och klarhet i kroppen. Målningen gestaltas som ett tillstånd av aktiv vila och koncentration. Hjärnan är pytteliten, eller så har intellektet förflyttats ner i bäckenet.

I de allra senaste verken i serien, från i år, skildrar upplevelsen av att förlora sin kropp och slungas ut i en jagupplösning där du blir vittne till hur kroppen inte längre finns till för dig, utan mer liknar ett köttstycke serverat för någon annan. En känsla som kan vara starkt omskakande och psykiskt påfrestande. En graviditet är uppdelad i tre trimestrar. Den fjärde är när barnet redan kommit ut, men då kroppen fortfarande är kvar i ett stadium av hölje och inte ”sig själv”, en tid då det inte bara finns en ny människa på jorden, utan två, den förvandlade barnbäraren som genomgått en omvälvande transformation.

Den stora målningen *Post Partum* utgör en pendang till hennes verk Alice and Paula från 2018 (i Moderna Museets samling). Det tidigare verket handlar behandlar erfarenheterna från abort och namnen i titeln refererar till de konstnärliga föregångarna Alice Neel (1900 – 1984) och Paula Rego (1935 – 1976) som bägge fungerar som Lund Eks andliga följeslagare. Kompositionen, med de vridna, liggande kropparna där halsen är böjd in en onaturlig, hängande position påminner också om Sigrid Hjerténs Den röda rullgardinen från 1916, en sovrumsinteriör med en kvinna som tolkats som ett symboliskt självporträtt av konstnären. Verket är målat med “baby wipes” som bytt ut den fallosliknande penseln, symboliskt för tiden efter förlossningen och i detta fall även bokstavligt genom att ta “baby wipes” in i ateljén. Den cirkulära upptorkande rörelsen har även letat sig in som en gest in i måleriet.

I *Simmarserien* ingår även två nya målningar från i år som kanske är Helena Lund Eks mest drastiska och humoristiska. Den ena av dem skildrar ett kejsarsnitt från ett perspektiv som antagligen aldrig (?) förekommit i konsthistorien. Här pågår flera perspektiv samtidigt. Simmerskan ligger med sina goggels och baddräkt på operationsbordet. Ovanför henne lyser kirurgernas lampa, men föderskan själv är inmålad i en öppning som i en stjärnhimmel som om det var hon som trängde ut ur en livmoder. Hela bildytan skärs bokstavligen av på diagonalen av skalpellen som ska skära ut barnet ur mammans kropp. Brutalt – men likafullt en förlossning. Den andra nya målningen visar två gravida kvinnor. Men också de står för en motbild mot det förväntade: inga madonnor, utan androgyna punkare! Som en banderoll i kravet att slippa bli definierad av ett patriarkalt samhälle.